

УДК [378.015:316.46]:378.147:33-051
DOI 10.33251/2522-1477-2022-11-116-124

ЛАВРЕНТЬЄВА Олена Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інноваційних технологій з
педагогіки, психології та соціальної роботи,
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»,
ORCID 0000-0002-0609-5894

ЛЕБІДЬ Ольга Валеріївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інноваційних технологій з
педагогіки, психології та соціальної роботи,
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»,
ORCID 0000-0001-6861-105X

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІДЕРСТВА СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкриваються питання актуальності формування компетентності лідерства в студентів економічних спеціальностей як ключової серед професійних компетентностей майбутніх фахівців. Досліджується проблема змісту та технологічного інструментарію розвитку компетентності лідерства в студентів у процесі їх професійної підготовки. Вивчаються напрями й підходи, що сприяють розвитку компетентності лідерства в студентів, зокрема із застосуванням міждисциплінарного, практико-зорієнтованого й технологічного підходів під час аудиторної, позааудиторної та суспільно-корисної діяльності студентів економічних спеціальностей.

Ключові слова: професійна підготовка студентів економічних спеціальностей, професійні компетентності майбутніх економістів, лідер, компетентність лідера, активні технології фахового навчання.

Постановка проблеми. На сучасному історичному етапі Україна цілком усвідомлено, активно й цілеспрямовано рухається в напрямі інтеграції до світової спільноти. У часи стрімких економічних перетворень на шляху до повноцінних ринкових відносин держава потребує висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців нового покоління, здатних працювати як у національному, так і в міжнародному економічному секторі. Тому особливого значення набувають такі якості випускника освітнього закладу як професіоналізм, ініціативність, мобільність, підприємливість, відповідальність, уміння аналізувати ситуацію на внутрішніх та міжнародних ринках, здатність до постійної самоосвіти, успішного опанування інновацій. Це зумовлює посилення вимог до підготовки фахівців у галузі економіки [1].

Підґрунтям для формування цих якостей є лідерська компетентність, яка забезпечує професійне вирішення завдань у будь-якої суспільній сфері. Лідерська компетентність є однією із загальних компетентностей майбутніх економістів згідно із затвердженим Стандартом вищої освіти Міністерства освіти і науки України, червоною стрічкою вона проходить у ключових нормативних документах, зокрема в Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Указі Президента України «Про забезпечення дальшого розвитку освіти в Україні» (2008 р.) [19], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Проєкті «Ключові компетентності для навчання впродовж життя» [9].

Задля підвищення особистого потенціалу і розвитку, розширення можливостей

працевлаштування, соціальної інтеграції та активної громадянської позиції Європейський парламент і Рада Європейського Союзу у 2018 р. схвалили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання та забезпечення всебічного розвитку людини протягом життя. Однією із важливих визначено підприємницьку компетентність, яка зумовлює здатність ефективно організовувати особисту та колективну трудову та підприємницьку діяльність, аналізувати ситуацію на ринку праці. Підприємницькі навички засновані на креативності, що включає уяву, стратегічне мислення, вирішення проблем, критичний аналіз творчих процесів та інновацій [9]. Отже, підприємницька компетентність має в основі лідерську компетентність.

Також пріоритетним завданням соціальної політики України на наступні роки є розвиток соціальної активності молоді, де провідним напрямом є розвиток компетентності лідерства – здатність впливати на оточуючих, бути ініціатором і безпосереднім учасником суспільних змін [2].

Для того щоб гідно відповісти на ці суспільні виклики, закладам вищої економічної освіти необхідно імплементувати нову парадигму – парадигму лідерства, де першим кроком є формування компетентності лідерства в студентів у процесі їх професійної підготовки [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти формування лідерства у менеджерів, маркетологів та економістів висвітлювали в своїх працях Б. Головешко, О. Яценко, С. Нестуля, Н. Бабкова-Пилипенко, С. Пінчук, О. Дяків, Р. Кубанов, Р. Гейзерська, І. Паламаренко та ін. Загальні питання теорії лідерства розкрили Д. Виханський, Д. Волківська, Н. Волкова, М. Горбунов, Н. Жеребова, С. Калашникова, А. Куриця, О. Романовський, Л. Сергеева, Л. Уманський, О. Уманський, Я. Яхнін, О. Яценко та ін. Дослідники цілком слушно вказують на необхідність створення особливого освітньо-розвивального середовища в закладі освіти та певних педагогічних умов, серед яких: підвищення ролі і значущості студентського самоврядування, ініціювання та підтримка лідерської поведінки серед викладачів і студентів через забезпечення ситуацій успіху в різних видах діяльності, залучення студентів до волонтерської діяльності, введення спецкурсів відповідної тематики, оптимізація змісту професійної підготовки студентів шляхом інтеграція знань щодо лідерської компетентності [12]. Ця позицію актуалізують такі програмні документи Європейського союзу, як Yerevan Communiqué, «Європа – 2020», Trends +2010, Trends +2015, Report to the European Commission on New Models of Learning and Teaching in Higher Education, а також Закон України «Про вищу освіту» та «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» [17]. Із огляду на це, подальшої розробки потребують зміст і методика викладання навчальних дисциплін, організація позааудиторної діяльності студентів із ініціювання лідерської поведінки у контексті майбутньої професійної діяльності.

Мета статті – уточнити актуальність лідерської компетентності студентів економічних спеціальностей, а також технології, форми і методи формування цього особливого особистісного утворення у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує багато підходів до визначення компетентності лідерства. Науковці трактують цей складний феномен як професійну здатність реалізовувати цілі, завдання, функції та технології лідерського управління, комплексну якість особистості, яка відображає прагнення й здібності до соціального впливу в професійному середовищі [7]; сукупність сформованих лідерських якостей (мотивів, знань, лідерських умінь і стійкої лідерської позиції) [13]; процес досягнення результатів шляхом певної діяльності, що зумовлений наявністю певних особистісних рис та комплексу характеристик [20]; здатність до самоконтролю, наполегливості, самомотивування на діяльність, до чіткого формулювання бажаних результатів тощо [5]. Окрім цього лідерська компетентність розглядається як вияв загальної та професійної культури, складник професіоналізму, інтегральна характеристика здатності кваліфіковано провадити лідерську діяльність у будь-якій суспільній сфері [12].

Особливого значення якості лідерства набуває в діяльності фахівців економічних спеціальностей. Наявність лідерських навичок є відмінною рисою менеджерів та

маркетологів нового покоління. Проблема лідерства для них постає в багатьох аспектах: ефективне функціонування організації; здійснення комунікації між підрозділами організації, власне організацією та її партнерами, організацією та владою; мотивування та керівництво роботою колективу; розроблення і реалізація стратегії і тактики діяльності організації; вдосконалення форм і методів роботи персоналу; відповідальність за результати своєї роботи; аналіз та оцінка результатів; роз'яснення колективу основних цілей та завдань; розвиток діяльності організації в сучасних умовах, генерування продуктивних ідей тощо [6].

На важливість компетентності лідерства вказують освітньо-професійні програми спеціальностей 051 «Економіка бізнесу» та 075 «Маркетинг» Університету імені Альфреда Нобеля. Наприклад, метою магістерської освітньо-професійної програми «Економіка бізнесу» зі спеціальності 051 «Економіка» є підготовка висококваліфікованих професіоналів з економіки, які володіють сучасним економічним мисленням, теоретичними знаннями й прикладними навичками, здатних розв'язувати складні дослідницькі, інноваційні й управлінські задачі та вирішувати проблеми функціонування економічних систем різного рівня, зокрема бізнес-структур, що характеризуються невизначеністю умов та вимог [15]. Саме набір таких якостей і характеризує конкурентоспроможного фахівця-економіста, який володіє розвиненою компетентністю лідерства.

Пересвідчуємося, що й закладений набір компетентностей ОПП «051 Економіка» теж пов'язані з лідерством, серед них: здатність генерувати нові ідеї (ЗК1), здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК2), здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети (ЗК3), здатність розробляти та управляти проєктами, структурними підрозділами організації та організаціями (ЗК6), здатність формулювати професійні задачі в сфері економіки та розв'язувати їх, обираючи належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси (СК6), здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем (СК10), здатність планувати і розробляти проєкти у сфері економіки, здійснювати її інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення (СК11).

До названих вище для ОПП 075 «Маркетинг» зацентруємо на таких загальних компетентностях як підґрунтя до вияву якостей лідера майбутніми економістами, а саме: визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань та взятих зобов'язань (ЗК5); здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях (ЗК7); здатність розробляти маркетингове забезпечення розвитку бізнесу в умовах невизначеності (СК8) та ін. [16].

Водночас і програмні результати навчання, вказані в ОПП спеціальності 051 «Економіка бізнесу» [15] та 075 «Маркетинг» [16] Університету імені Альфреда Нобеля, теж сформульовані дотично до змісту лідерської компетентності, серед них:

- застосовувати аналітичний та методичний інструментарій задля обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень різними економічними агентами (індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами та органами державної влади) (РН5);
- визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку (РН14);
- показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне, креативне й самокритичне мислення (РН24);
- уміти проводити аналіз різних ринків та використовувати отриманні результати в бізнесі (РН25);
- уміти планувати та організовувати бізнес-процеси на підприємствах (РН25);
- відповідати за результати своєї діяльності, виявляти навички підприємницької діяльності.

Підбиваючи підсумок аналізу ОПП з підготовки економістів зазначимо, що сучасна освітня парадигма зумовлює необхідність формування в майбутнього фахівця лідерських навичок, завдяки яким він здатен приймати своєчасні самостійні рішення, переконувати інших у правильності своєї точки зору, вести своїх підлеглих за собою задля досягнення спільної мети організації, ефективно взаємодіяти з оточуючими [18].

Формування компетентності лідерства в умовах професійної підготовки потребує

перегляду змісту й інструментарію навчання. Як і будь-яка професійна компетентність, лідерська компетентність передбачає сформований комплекс знань, умінь, навичок та здібностей, які підсилюють ефективність лідерського аспекту професійної діяльності економістів, та здобутий досвід лідерської поведінки. Із огляду на це, вважаємо за доцільне спецкурси й спецсемінари відповідної тематики, як наприклад «Управління конкурентоспроможністю», «Управління проектами», «Сучасні стратегії лідерства: міжнародний аспект», «Лідерство та партнерство у бізнесі», «Лідерство та групова динаміка» тощо, які охоплюють фахову підготовку економістів. Надання необхідних психолого-педагогічних знань мають забезпечити дисципліни за вибором, зокрема «Психологія лідерства та емоційний інтелект», «Основи лідерства та командної роботи» тощо.

Лідерство – це многогранний феномен, тому для формування компетентності лідерства студентів економічних спеціальностей потрібні знання з багатьох наук. Сучасні явища і процеси, які відбуваються на полі економічного розвитку, як ніколи раніше потребують філософського, соціокультурного, соціодуховного, позаекономічного осмислення. Це сприятиме синергетичному розвитку як суспільних, так і економічних наук [10]. Тому необхідним фактором для формування лідерської компетентності є міждисциплінарна інтеграція в освітньому процесі. Аналіз доробок у різних наукових галузях дозволяє встановити зв'язок лідерської компетентності з категоріями психології, філософії, соціології, педагогіки, історії, маркетингу, економіки, менеджменту, отже пересвідчитися в міждисциплінарності цього феномена. До того ж лідерські навички входять до так званих «soft skills» (з англ. «м'які навички»), які не пов'язані з конкретною спеціальністю, але є запорукою успішної професійної діяльності фахівця будь-якої галузі. Міждисциплінарна інтеграція саме сприяє розвитку критичного й креативного мислення студентів, навичок командної роботи, навичок спілкування, умінь, які є необхідними для виконання лідерських функцій, та тим самим доводить зв'язок міждисциплінарної інтеграції із формуванням лідерської компетентності [9].

Водночас, провідна роль належить активним технологіям фахового навчання майбутніх економістів. Як слушно зазначає Н. Волкова, такі технології забезпечують активний характер взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості, вони спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей [3], серед яких, зокрема, вияв свідомої позиції, ініціативи й самостійності та лідерської поведінки у вирішенні навчальних завдань [2].

Виходячи з цього, процес формування компетентності лідерства в майбутніх економістів повинен мати суб'єкт-суб'єктний практико-зорієнтований характер. Цьому сприяє ігрове моделювання та ігрове проєктування, запроваджені до фахового навчання [4]. Інноваційність цих методів полягає у наданні студентам свободи дій у пошуку рішення та змоги виявити власні сильні сторони під час опрацювання різних рольових позицій, зазначених у навчальному завданні, що є підґрунтям для здобуття професійного досвіду [1]. А моделювання практико-зорієнтованих ситуацій та проєктування фахових рішень, зі свого боку, вимагає від студентів вибору оптимальних засобів лідерського впливу під час діалогічної та групової квазі-професійної взаємодії [11]. Досвід бізнес-освіти містить чимало прикладів, готових кейсів та технологій бізнес-проєктування, які можуть бути використані задля формування компетентності лідерства в студентів ЗВО.

Інтерактивні технології навчання забезпечують багатосторонню комунікацію учасників, що передбачає врахування їх думок, поглядів та позицій. Ці технології ґрунтуються на міжсуб'єктній взаємодії, рефлексії, груповій роботі, активно застосовують ділові, рольові та управлінські ігри. Цінність цих технологій для формування компетентності лідерства полягають у тому, що студенти здійснюють аналіз широкого кола професійних задач; реалізують свої власні потреби та відчують себе учасниками процесу навчання; мають можливість зробити свій внесок у спільні зусилля, які, своєю чергою, незамінні для успіху всього колективу; їх залучають до колективної діяльності, до осмисленого спілкування і взаємодії, що розвиває їх креативність та образне мислення; при цьому здійснюється взаємонавчання та взаємоконтроль як складники управління навчальною діяльністю [3].

До методів активного навчання належить і проблемний метод. Він відкриває великі можливості для розвитку уваги, спостережливості, активізації мислення та пізнавальної діяльності студентів; розвиває самостійність, відповідальність, критичність і самокритичність, ініціативність, нестандартність мислення, обережність і рішучість та ін., що робить його досить ефективним у формуванні компетентності лідерства. Крім того, що дуже важливо, проблемне навчання забезпечує міцність і гнучкість набутих знань, бо вони отримуються через активну самостійну діяльність студентів, здійснювану на засадах самоуправління. Реалізація проблемної технології має на увазі особливе структурування навчального матеріалу у вигляді системи навчальних проблем із їх поступовим вирішенням, що в майбутньому закріплює здатність майбутніх економістів вбачати проблеми та поставати на позицію лідера у їх розв'язанні [14].

Принагідно слід зауважити, що роль викладача при використанні активних технологій навчання змінюється з позиції інформатора, транслятора знань, контролера на позицію консультанта, модератора, тьютора, фасилітатора. Характерними рисами такої суб'єкт-суб'єктної взаємодії є нетрадиційний виклад навчального матеріалу, трансформація викладання у консультування, умотивованість усіх учасників освітнього процесу на досягнення найкращих результатів, обмін думками в атмосфері товариської співпраці, рефлексивність навчальних дій. Педагог у цих ролях виступає посередником, який будує стосунки між студентами, його діяльність спрямована на роботу із суб'єктом досвідом студента, на аналіз його пізнавальних інтересів, намірів, потреб, особистих прагнень [3]. Таку освітню модель можна порівняти з музичним оркестром. Із цієї точки зору диригент – це викладач, який керує процесом, а музиканти – його вихованці-студенти, які через суголосне поєднання власних інструментів створюють дивовижне. Головною особливістю моделі є те, що кожен «музикант» у цій спільноті характеризується індивідуальністю й неповторністю, не втрачає здобутих позицій навіть поза групою [1].

Тож, завданням педагога, який налаштований на розвиток компетентності лідерства в студентів, є допомога студентам у використанні всього їх особистісного потенціалу, відстеження перебігу навчання, здійснення зворотного зв'язку в процесі виконання завдань, проведення групових тьюторіалів, консультування, підтримка зацікавленості студентів у навчанні, забезпечення можливостей для реалізації різних форм контакту з ними (особисті зустрічі, електронна пошта, веб-конференції), створення умов для випробування різних рольових позицій у квазі-професійному спілкуванні. Такий викладач допомагає у вирішенні складних питань, створює сприятливі умови для інтерактивної взаємодії у процесі навчання, відслідковує особистий розвиток кожного студента, рівня його компетентності лідерства [21].

Значний резерв має позааудиторна робота в професійному становленні майбутніх економістів та формуванні їх лідерської поведінки. Добре зарекомендувала себе клубна діяльність (Клуб успішних людей, «Лідер», «Дискусійний клуб», «Прояв» тощо). У обстановці, де не накладаються рамки освітнього процесу, кожен студент має можливість не лише ознайомитися з актуальними прикладами успішних випускників спеціальності, керівників-лідерів, лідерів стартапів, переможців грантів та проєктів. Він може бути залучений до конструктивного діалогу, приміряти на себе різні ролі, стати учасником квазі-професійних ситуацій, виявити рішучість, підприємливість та креативність [14].

Останнім часом набирає обертів волонтерська діяльність студентів, яка ґрунтується на принципах самодіяльності, ініціативності, свободи вибору й альтруїзму. Досвід показує, що участь студентів у суспільно корисних проєктах, і особливо тих, які дотичні за тематикою до майбутньої професійної діяльності, є гарною школою лідерства. Це, зокрема, «Економічна грамотність для батьків», «Бізнес-інкубатор», «Інваліди – за рівність», «Віртуальна служба зайнятості», «Соціальний бізнес-проєкт», «Моя професія – економіст» тощо. Цінними для майбутніх економістів-лідерів можуть стати соціальні акції, завданням яких є привертання уваги до певної соціально-економічної проблеми (безробіття, фінансове насильство в родині, зайнятість населення, розшарування суспільства, професійна орієнтація, фінансова безграмотність тощо). Водночас, слід мати на увазі, що започаткування такої діяльності в

закладі освіти має бути кероване авторитетними фахівцями-лідерами [21]. Лише за цієї умови можна досягти найвищих результатів та сформуванню в студентів компетентності лідерства.

Висновки. Лідерська компетентність може бути інтерпретована як ключова професійна компетентність студентів економічних спеціальностей. Вона є інтегральною характеристикою здатності фахівця кваліфіковано провадити лідерську діяльність у професійній сфері. Формування компетентності лідерства в майбутніх економістів в умовах професійної підготовки потребує перегляду змісту й інструментарію фахового навчання. Це, передусім, стосується оновлення освітніх компонентів, введення до їх переліку тих, які безпосередньо спрямовані на отримання студентами знань у галузі управління колективом та розвитком організації. Формування компетентності лідерства передбачає застосування активних технологій навчання (практико-зорієнтованих, ігрових, інтерактивних, проблемних), розширення меж міждисциплінарної інтеграції, підвищення ролі і значущості позааудиторної роботи за фахом і волонтерської діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо розробку концепції позааудиторної діяльності закладу освіти з формування компетентності лідерства в студентів економічних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Баша І. Застосування інноваційних методів навчання в формуванні компетентностей майбутніх маркетологів. *Маркетинг в Україні*. 2017. № 2. С. 62–68.
2. Волківська Д. Розвиток лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Київський університет ім. Б. Гринченка. Київ, 2016. 455 с.
3. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
4. Гапонюк З. Г. Педагогические условия формирования лидерских качеств студентов. *Вестник университета (ГУУ)*. 2008. № 5. С. 25–29.
5. Гладкова В. М. Акмеологічна компетентність менеджера-лідера освітнього закладу. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24033/> (дата звернення: 20.02.2022).
6. Головешко Б. Р. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2017. 294 с.
7. Жигірь В. Сутність та зміст лідерської компетентності майбутнього менеджера освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2015. № 130. С. 34–37.
8. Калашникова С. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ. 2011. 462 с.
9. Ключові компетентності для навчання впродовж життя 2018 – Підприємницька компетентність. URL: <http://dystosvita.blogspot.com> (дата звернення: 20.02.2022).
10. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. *Соціальна економіка*. 2014. № 1-2. С. 76–83.
11. Костиря І. В. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Національний технічний ун-т «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2018. 374 с.
12. Куриця А. І. Лідерські якості студента-логопеда крізь призму відповідальності: монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. 168 с.
13. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх вчителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський національний педагогічний інститут ім. Г. Сковороди. Харків, 2009. 20 с.

14. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / О. В. Малихін та ін.; Київ: КНТІ, 2014. 224 с.
15. Освітньо-професійна програма «Економіка бізнесу» першого рівню вищої освіти за спеціальністю 075 «Маркетинг» Університету ім. Альфреда Нобеля. URL: https://duan.edu.ua/images/head/Quality_Edu/OPP_drafts/OPP_BEK_ma.pdf (дата звернення: 20.02.2022).
16. Освітньо-професійна програма «Маркетинг» першого рівню вищої освіти за спеціальністю 075 «Маркетинг» Університету ім. Альфреда Нобеля. URL: https://duan.edu.ua/images/head/Quality_Edu/OPP_drafts/2021/Final/OPP_Marketing_bak.pdf (дата звернення: 20.02.2022).
17. Романовський О.Г., Гура Т.В., Резнік С.М., Панфілов Ю.І. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. 143 с.
18. Сопівник Р. В. Теоретичні і методичні засади формування лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2013. 40 с.
19. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». URL: <https://ukaz-prezidenta-ukraini-pro-nacionalnu-strategiju-rozvitku-osviti-v-ukraini-na-period-do-2021-roku-21-44-25-19-11-2018/> (дата звернення: 20.02.2022).
20. Хмизова О. В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України. Київ, 2010. 21 с.
21. Lebid O., Lesik A. Technological support for the system of formation of the future head of the comprehensive educational institution to strategic management in the master's degree conditions. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2018. Pp. 500-517.

References

1. Basha, I. (2017). Zastosuvannia innovatsiinykh metodiv navchannia v formuvanni kompetentnosti maibutnikh marketolohiv [*Application of innovative teaching methods in the formation of future marketers' competencies*]. *Marketynh v Ukraini – Marketing in Ukraine*, 2. 62-68 [in Ukrainian].
2. Volkivska, D.A. (2016). Rozvytok liderskoho potentsialu studentskoho aktyvu v universytetskomu seredovyshchi [*Development of leadership potential of student assets in the university environment*]. Doctor's thesis. Kyiv: Kyiv B. Grinchenko University [in Ukrainian].
3. Volkova, N.P. (2018). Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli [*Interactive learning technologies in higher school*]. Dnipro: Alfred Nobel University, [in Ukrainian].
4. Gaponyuk, Z.G. (2008). Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya liderskikh kachestv studentov [*Pedagogical conditions for the formation of students' leadership qualities*]. *Vestnik universiteta (GUU) – Bulletin of the University (GUU)*, 5. 25-29 [in Russian].
5. Gladkova, V. (2017). Akmeologichna kompetentnist menedzhera-lidera osvitnogo zakladu [*Acmeological competence of the manager-leader of the educational institution*]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. Retrieved from: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24033/> [in Ukrainian].
6. Goloveshko, B.R. (2017). Pedagogichni umovy formuvannia liderskykh yakosti u maibutnikh fakhivtsiv z administratyvnoho menedzhmentu u vyshchomu navchalnomu zakladi [*Pedagogical terms of the leadership qualities formation the future specialists in administrative management in higher education institution*]. Candidate's thesis. Kharkiv: National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" [in Ukrainian].
7. Zhyhir, V. (2015). Sutnist ta zmist liderskoi kompetentnosti maibutnoho menedzhera

osvity [*The essence and content of leadership competence of the future education manager*]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University, Vol. 130, 34-37 [in Ukrainian].

8. Kalashnykova, S.A. (2011). Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky upravlyntsyv-lideriv v umovakh suchasnykh suspilnykh transformatsii [*Theoretical and methodological bases of managers-leaders' professional training in terms of modern social transformations*]. Doctor's thesis. Kyiv: B. Grinchenko Kyiv University [in Ukrainian].

9. Kliuchovi kompetentnosti dlia navchannia vprodovzh zhyttia (2018). Pidpriemnytska kompetentnist [*Key competencies for lifelong learning (2018). The entrepreneurial competence*]. Retrieved from <http://dystosvita.blogspot.com> [in Ukrainian].

10. Kolot, A. (2014). Mizhdystsypynarnyi pidkhid yak dominantna rozvytku ekonomichnoi nauky ta osvithoi diialnosti [*Interdisciplinary approach as a dominant development of economic science and educational activities*]. Sotsialna ekonomika – Social economy, 1-2, 76-83 [in Ukrainian].

11. Kostyria, I.V. (2018) Formuvannia liderskoi pozytsii maibutnikh inzheneriv u vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh [*Formation of a future engineers' leading position in higher technical educational institutions*]. Candidate's thesis. Kharkiv: National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" [in Ukrainian].

12. Kurytsya, A.I. (2019). Liders'ki yakosti studenta-lohopeda kriz' pryzmu vidpovidal'nosti [*Leadership qualities of a student speech therapist through the prism of responsibility*]. Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006 [in Ukrainian].

13. Marakhovska, N.V. (2009). Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei maibutnikh vchyteliv u protsesi navchannia dystsyplin humanitarnoho tsyklu [*Pedagogical terms for the formation of future teachers' leadership qualities in the process of teaching the humanistic subjects*]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University [in Ukrainian].

14. Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli [*Methods of teaching in higher school*] (2014). Malikhin, O.V., Pavlenko, I.G., Lavrentieva, O.O., Matukova, G.I. Kyiv: KNTI [in Ukrainian].

15. Osvitn'o-profesiyna prohrama "Ekonomika biznesu" pershoho rivnyu vyshchoyi osvity za spetsial'nisty 075 "Marketynh" Universytetu im. Al'freda Nobelya [*Educational and professional program "Business Economics" of the first level of higher education in the specialty 075 "Marketing" of the Alfred Nobel University*]. (2021). Retrieved from: https://duan.edu.ua/images/head/Quality_Edu/OPP_drafts/OPP_BEK_ma.pdf [in Ukrainian].

16. Osvitn'o-profesiyna prohrama "Marketynh" pershoho rivnyu vyshchoyi osvity za spetsial'nisty 075 "Marketynh" Universytetu im. Al'freda Nobelya [*Educational and professional program "Marketing" of the first level of higher education in the specialty 075 "Marketing" of the Alfred Nobel University*]. Retrieved from: https://duan.edu.ua/images/head/Quality_Edu/OPP_drafts/2021/Final/OPP_Marketing_bak.pdf [in Ukrainian].

17. Romanovskiy, O., Gura, T., Reznik, S., Panfilov, Yu. (2017). Formuvannia liderskoi pozytsii maibutnikh inzheneriv u zakladakh vyshchoi tekhnichnoi osvity [*Formation of a future engineers' leading position in of higher technical educational institutions*]. Kharkiv: NTU "KhPI" [in Ukrainian].

18. Sopivnyk, R. (2013). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia liderskykh yakostei maibutnikh fakhivtsiv ahropromyslovoi haluzi [*Theoretical and methodical bases of leadership qualities formation in future specialists of agro-industrial branch*]. Extended abstract of doctor's thesis. Lugansk: Vladimir Dahl East Ukrainian National University [in Ukrainian].

19. Ukaz Prezydenta Ukrayiny "Pro Natsional'nu stratehiyu rozvytku osvity v Ukrayini na period do 2021 roku" [*Decree of the President of Ukraine "About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021"*]. Retrieved from: <https://ukaz-prezidenta-ukraini-pro-natsionalnu-strategiju-rozvitku-osviti-v-ukraini-na-period-do-2021-roku-21-44-25-19-11-2018/> [in Ukrainian].

20. Khmyzova, O. (2010). *Formuvannia liderskoi pozytsii u molodshykh shkoliariv u pozaurochnii diialnosti [Formation of a leadership position in primary school children via extracurricular activities]*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Institute of Education Problems of the Ukraine Academy of Pedagogical Sciences [in Ukrainian].

21. Lebid, O., Lesik, A. (2018). Technological support for the system of formation of the future head of the comprehensive educational institution to strategic management in the master's degree conditions. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2018. 500-517 [in English].

LAVRENTIEVA Olena, doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work Department Higher Education Institution "Alfred Nobel University";

LEBID Olha, doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work Department Higher Education Institution "Alfred Nobel University".

THE LEADERSHIP COMPETENCE ACTUALIZATION AND DEVELOPMENT OF ECONOMIC AREA OF EXPERTISE STUDENTS DURING THEIR PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

Abstract. The article clarifies the relevance of leadership competence of economic area of expertise students, as well as technologies, forms and methods of the above-mentioned phenomenon formation during their professional training process.

Educational and professional training programs for economists in specialties 051 "Business Economics" and 075 "Marketing", and a number of other regulations have been analysed. It has been established the leadership competence can be interpreted as a key professional competence of economic area of expertise students. It is an integral characteristic of a specialist's ability to competently realize leadership activities in the professional sphere. It has been determined the leadership competence is a component of entrepreneurial competence, therefore it should be indicated in the list of program learning outcomes and vocational training results for economic area of expertise students.

It has been found the leadership competencies formation in future economists in terms of profession training occurs in several areas. The first direction determines the need to update the content of educational components, to include in their list those that are directly aimed at students' knowledge in the field of leadership, team management and organizational development. The second direction involves the shaping of the leadership behaviour foundations via specially designed learning tools. The expediency of active educational technologies (practice-oriented, game-focused, interactive, problem-based ones), as well as expanding the limits of interdisciplinary integration in the formation of students' leadership competence have been determined. The third direction covers the formation of experience of leadership behaviour in the system of extracurricular activities within the specialty and volunteer work of future economists. It has been established that such work should be consistent with the content of future profession and initiate the manifestation of leadership qualities of economic area of expertise students. It has been substantiated the initiation of such activities in the educational institution should be led by reputable professionals-leaders.

The prospects for further research have been determined; they mean the development of the concept of extracurricular activities of educational institutions for the formation of leadership competencies of economic area of expertise students.

Key words: professional training of economic area of expertise students, professional competencies of future economists, leader, leadership competency, active technologies of professional training.

Одержано редакцією: 01.03.2022 р.
Прийнято до публікації: 16.03.2022 р.